MARIA COSNICEANU
Institutul de Filologie
(Chişinău)

ASPECTE SEMANTICE ALE STUDIERII NUMELOR DE PERSOANE

Acad. Silviu Berejan, care, graţie erudiţiei, competenţei, simţului nativ al limbii, spiritului fin de observaţie etc., şi-a spus cuvîntul ponderabil în toate domeniile lingvisticii, n-a neglijat nici domeniul onomasticii. Deşi n-a scris lucrări pe această temă, totdeauna a fost la curent şi şi-a exprimat părerea faţă de tot ce s-a scris şi s-a publicat în acest domeniu, în virtutea funcţiilor de redactor-şef al *Revistei de lingvistică şi ştiinţă literară*, de preşedinte al *Comisiei republicane pentru reglementarea şi ocrotirea onomasticii naţionale*, de coordonator al materialelor din R. Moldova prezentate la elaborarea Proiectului Internaţional *Patronymica Romanica* [1].

Aplicarea măiestrită de către acad. S. Berejan a *metodei componenţiale*, numită şi *analiza semică*, la studierea semanticii unităţilor lexicale [2, p. 120-132] ulterior şi-a găsit reflectare într-un şir de lucrări ale discipolilor săi şi nu numai, inclusiv în lucrările de antroponimie [3, p. 49-59; 4, p. 22-31]. Articolul ce urmează vine să releve unele aspecte semantice ale studierii numelor de persoane.

1. **Aspecte ale semanticii reflectorii**

Analiza semantică se aplică în procesul de examinare a structurii interne a antroponimelor, acestea fiind formaţii analizabile prin raportarea lor la semantica unei baze, a unui cuvînt al limbii, prin care iniţial s-a reflectat o trăsătură caracteristică a referentului, individualizîndu-l în cadrul unei clase generale. Astfel, din punct de vedere etimologic, prin raportarea la sensul cuvîntului-bază, antroponimele sunt motivate. Baza formării antroponimelor în diferite limbi au constituit-o apelativele, care prin conţinutul lor semantic exprimau însuşirea (reală, imaginară, dorită sau menită), ocupaţia, originea, atitudinea cuiva faţă de persoana numită, împrejurări din viaţa individului şi alte semne distinctive, care, devenind caracteristice pentru individul respectiv, i-au dat şi numirea corespunzătoare. Examinînd etimologiile prenumelor actuale, apărute în limbile vechi, clasice, depistăm sensul cuvintelor care au stat la baza acestora. Sensul cuvintelor respective este sesizat şi azi în antroponimele formate în limba română: prenume vechi – *Albu*, *Aspra*, *Urîta*, *Fericel* etc. Şi, în special, în numele de familie: *Blîndu*, *Dîrzu*, *Lungu*, *Oacheşu*, *Scurtu*, *Frumusache* etc. Toate antroponimele de tipul acesta au fost la bază porecle. Antroponimele se deosebesc de porecle prin funcţie şi prin sfera de circulaţie. Porecla ţine de uzul popular vorbit şi indică însuşirile reale, concrete ale individului respectiv. Antroponimele ce au la bază porecle ţin de uzul oficial. Ele s-au desemantizat şi îndeplinesc o funcţie exclusiv nominativă, antroponimică, onimică. Fiindcă oricare ar fi etimologia prenumelui, iar în timpul de faţă şi a numelui de familie, şi oricît s-ar simţi legătura lui genetică cu apelativul, numele nu exprimă însuşirile persoanei ce-l poartă. Deosebirea dintre apelative şi antroponimele provenite din acestea, care sînt identice ca formă, se evidenţiază numai în context.

Apelativele, ca unităţi ale limbii, au sens şi în afară de context. Antroponimele, ca unităţi ale limbii, în afară de context, au numai funcţie nominativă. Ele capătă un anumit sens numai într-un anumit context sau act de comunicare. Dacă apelativele se leagă de un

BDD-A25938 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:17 UTC)

număr limitat de denotate prin noţiuni, la antroponime noţiunea nu constituie conţinutul intern, permanent al unui complex sonor, ci se află în potenţă, este exterioară, ocazională. Acelaşi antroponim poate numi un număr nelimitat de referenţi şi cu fiecare dintre ei poate stabili o relaţie de sens temporar. Acesta se schimbă de la un context la altul odată cu schimbarea referentului. Cu cît avem mai multe informaţii despre persoana respectivă, cu atît mai bogat ne apare sensul numelui pe care-l poartă. La apelativele polisemantice textul joacă un rol dublu: 1. ca mijloc de selectare a sensului adecvat şi 2. ca mijloc de actualizare a acestui sens. La antroponime contextul creează sensul numelui, cu scopul de a identifica referentul.

Uneori antroponimul capătă sens datorită asocierii lui cu o trăsătură caracteristică a individului. Numele devine reprezentantul acestei caracteristici şi se generalizează cu acest sens. De ex., în folclorul românesc numele *Martin* se asociază cu noţiunea de „greoi”, *Parfene* se foloseşte cînd e vorba de „dracul” etc. Cînd numele devenit reprezentant al unei caracteristici se atribuie şi altor persoane care au caracteristicile respective, acest nume trece în apelativ (*pliuşchin*, *harpagon*, *gobsec* etc.). Antroponimele trec în apelative prin metaforizare, prin delimitarea unui sem (semul „apreciere”) din ansamblul semnificativ al antroponimului şi formarea pe baza lui a unui sens nou, metaforic, în care se reflectă permanent corelaţia dintre sensul primar al antroponimului (totdeauna prezent în mintea vorbitorului) şi sensul nou, derivat, devenit nume comun. În asemenea cazuri cele două funcţii ale metaforei, individualizatoare şi generalizatoare, capătă o intensitate maximă. Pe de o parte, metafora este un mijloc de caracterizare şi individualizare a unei caracteristici proprii pentru o persoană. Pe de altă parte, ea duce la generalizări atît de mari, încît un popor întreg poate fi numit cu un antroponim. De ex., *Ivan* pentru ruşi, *Gheorghe* pentru români, *Friţ* pentru fascişti etc.

Datorită unirii ocazionale a noţiunii cu cuvîntul-nume, antroponimele nu se traduc dintr-o limbă în alta. Se traduc (uneori) numai numele utilizate în operele literare (*Kobîlin – Mîrţoagă*, *Jerebţov – Roibu* etc.) [5, p. 156-196].

Spre deosebire de apelative, antroponimele, ca unităţi lexicale, se caracterizează prin lipsa polisemiei, neavînd sinonime. Ele formează omonime lexico-gramaticale numai cu acele cuvinte de care sunt legate din punct de vedere genetic prin rădăcini (*viorică – Viorica*, *doină – Doina*, *prisăcar – Prisăcaru*). Hipocoristicile nu sînt omonime, ci omoforme (*Rica* de la *Viorica* şi *Aurelia – Aurica – Rica*; *Nicu* de la *Ion* şi *Nicolae*).

O dovadă că antroponimele în limbă nu exprimă noţiuni o reprezintă şi formele trunchiate (*Lina* < *Aculina*, *Rica* < *Viorica*, *Nata* < *Natalia* etc.), fenomen care nu poate avea loc în cazul apelativelor, fără ca sensul lor să nu sufere.

La apelative acordul adjectivului cu substantivul este obligatoriu, iar numele de familie provenite din acelaşi adjectiv nu se acordă în gen cu prenumele feminin (*Albu Elena*, *Lungu Raisa*) şi numele ce au la bază substantive feminine nu se acordă cu prenumele masculine (*Furnică Ion*, *Raţă Gheorghe*, nu **Furnic Ion* şi **Răţoi Gheorghe* şi nici **Alba Elena* sau **Lunga Raisa*).

Antroponimele, atît în limbă, cît şi în vorbire, sunt în acelaşi timp cea mai concretă şi cea mai abstractă categorie lexicală.

Datorită particularităţilor menţionate: (lipsa unei noţiuni permanente, unirea ocazională cu diferite noţiuni, lipsa sinonimelor şi a omonimelor, neputinţa de a le traduce dintr-o limbă în alta etc.), antroponimele nu pot fi incluse în dicţionarele bilingve şi explicative. Locul lor este în dicţionarele etimologice, enciclopedice şi de transcriere. Din cele expuse reiese următoarea definiţie: Antroponimul este a doua numire dată individului spre a-l deosebi de alţi indivizi, care au un nume comun, şi care identifică numai prin complexul său sonor, fără referire la vreo noţiune.

BDD-A25938 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:17 UTC)

2. **Aspecte ale semanticii gramaticale**

Un alt aspect semantic aplicat la studierea antroponimelor îl constituie sensul lor gramatical. *Sensul lexical* al cuvîntului (raportarea cuvîntului la denotat) nu poate să existe în limbă în afara *sensului gramatical*, care este forma necesară de realizare şi concretizare a sensului lexical. El este motivat de toate morfemele constituente, dar fiecare dintre ele îndeplineşte o funcţie specifică. Raportarea cuvîntului la obiect este exprimată prin morfemul radical, iar mijloace de raportare sînt indicate cu ajutorul morfemelor gramaticale (afixe, flexii). Cuvîntul reprezintă o sintagmă din două componente, dintre care unul corespunde sensului lexical (denotativ), iar celălalt sensului gramatical, de clasificare. Sensurile gramaticale, deşi nu fac parte din semnificat, sînt totuşi legate nemijlocit de el şi intră în structura semantică a cuvîntului în calitate de seme gramaticale, indicînd apartenenţa cuvîntului la o anumită parte de vorbire. Aceste seme au un grad de abstractizare mai pronunţat. Astfel, sensurile gramaticale ale părţilor de vorbire sînt un component indispensabil al sensului lexical al cuvîntului, formînd garnitura lui conţinutală şi, prin urmare, au un caracter *onomasiologic*. Ele atribuie noţiunea la o anumită clasă şi-i acordă numirea respectivă de obiect, însuşire, stare, acţiune etc. Cînd denumirea însuşirii este pusă la baza denumirii obiectului, devenind reprezentantul lui, ea capătă formă de substantiv. În procesul denominării cuvîntul se actualizează şi numeşte un obiect, o persoană concretă, iar această actualizare se realizează prin mijloace gramaticale, în cazul dat prin articularea cu articolul hotărît, care în limba română este un indiciu al substantivizării. Toate antroponimele ce au la bază numiri de însuşiri sînt la origine adjective, verbe şi adverbe substantivizate (*Căruntu*, *Scumpu*, *Aflatu*, *Juratu*, *Tacu*, *Dimineţu*, *Tîrziu* etc.).

În limba română articolul hotărît enclitic joacă rolul principal în formarea şi diferenţierea antroponimelor de apelativele respective. În procesul de trecere de la substantivul comun la antroponim articolul îşi pierde valoarea determinativă. La antroponime opoziţia articulat–nearticulat se anihilează şi în limba literară contemporană articolul *-l* cade (*beteagul – Beteagu*, *dibaciul – Dibaciu*, *bucătarul – Bucătaru*, *cucul – Cucu*, *robul – Robu* etc.).

Deşi la antroponime articolul *-l* cade, atît antroponimul, cît şi apelativul respectiv sînt alcătuite din acelaşi număr de morfeme, dintr-un morfem radical şi unul postfixal. Deosebirea constă în faptul că morfemul postfixal al apelativului are 2 elemente – articolul propriu-zis (*-l*) şi vocala de legătură (*-u*), ambele îndeplinind aceeaşi funcţie gramaticală – indică determinarea, genul şi numărul. Morfemul postfixal al antroponimului este alcătuit dintr-un singur element *-u*, care nu este substantivul articolului *-l* şi nici aşa-numitul „articol înjumătăţit", fiindcă, datorită caracterului specific al antroponimului (caracterul determinat indiferent de forma lui gramaticală, o singură formă de număr şi o formă comună pentru ambele genuri), *-u* nu are aici forme corespunzătoare de opoziţie.

Prezenţa articolului *-l* la apelative şi lipsa lui la antroponimele respective creează o altă formă de opoziţie – opoziţia dintre apelative şi antroponime, dintre două clase de cuvinte ce fac parte din aceeaşi parte de vorbire. Această opoziţie contribuie la diferenţierea şi mai vădită a paradigmei cuvintelor respective. Antroponimele au o singură formă, sînt invariabile şi nu au paradigmă.

Datorită independenţei şi invariabilităţii sale, *-u* s-a transformat dintr-un morfem gramatical într-un indiciu formal al antroponimelor. Ca indiciu al încadrării în sistemul antroponimic acest *-u* se adaugă şi antroponimelor de alte origini: *Bogu*, *Radu*, *Vîlcu*. Numele ruseşti şi ucrainene cu sufixele *-ko* şi *-aşko* au primit *-u* în loc de *-o*: *Milcu*, *Laţcu*, *Ilaşcu*, *Vidraşcu* etc. De aceea nu poate fi acceptată părerea din noua gramatică a Academiei Române cum că „Substantivele comune se fixează ca nume proprii în forma lor articulată, dar şi în forma lor nearticulată, ca în cazul prenumelor masculine *Brăduţ*, *Stejărel*, *Arin* etc., a numelor de familie: *Brad*, *Croitor*, *Pădure*, *Găină* etc. …" [6, p. 126]. Din punctul

BDD-A25938 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:17 UTC)

100

de vedere al articulării/nearticulării, prenumele *Brăduţ*, *Stejărel* nu pot fi puse în aceeaşi categorie cu numele de familie *Brad*, *Croitor*. Prenumele cu sufixe diminutivale nu primesc *-u* (*Ionuţ*, *Pătruţ*, *Vlăduţ*, *Ionel*, deci şi *Brăduţ*, *Stejărel*), dacă nu sînt formate dintr-o singură silabă la care se adaugă *-u* de sprijin (*Nuţ-u*, *Duţ-u*, *Nel-u*). Numele de familie provenite din substantive de genul masculin (*brad*, *croitor*) primesc *-u*, indiciul antroponimizării (*Bradu*, *Croitoru*). Existenţa unor nume de familie fără *-u* este o dovadă că ele se apropie mai mult de porecle, că nu s-au antroponimizat complet sau *-u* a fost omis de străini, în Transilvania de unguri, în Bucovina şi Moldova de ruşi şi ucraineni [7, p. 17].

Acestea sînt doar cîteva aspecte relevate, numele de persoane însă se caracterizează şi prin alte particularităţi gramaticale specifice.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. *Dictionnaire historique de l'anthroponymie romane*. *Volume de présentation*, Verlag „Max Niemeyer", Tübingen, 1997.

2. С. Г. Бережан, *Семантическая эквивалентность лексических единиц*, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1973.

3. M. Cosniceanu, *Derivarea semantică – procedeu de formare a antroponimelor din apelative şi a apelativelor din antroponime*// LLM, 1977, nr. 3, p. 49-59.

4. M. Cosniceanu, *Antroponime formate prin conversie*// LLM, 1979, nr. 2, p. 22-31.

6. I. Condrea, *Traducerea din perspectivă semiotică*, Tipografia Reclama, Chişinău, 2006.

7. *Gramatica limbii române*. I. *Cuvîntul*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005.

8. I. Jordan, *Dicţionar al numelor de familie româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983.

BDD-A25938 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:17 UTC)